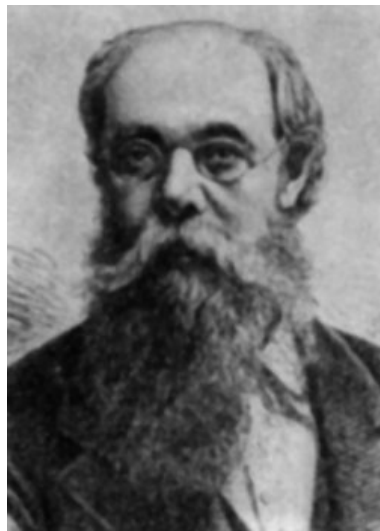

Олександр Кониський

Юрій Горовенко

Хроніка з смутного часу

Електронна бібліотека української літератури
KIUC

Олександр Кониський. *Юрій Горovenko*. Хроніка з смутного часу. 1883.

Набір: Леся Хмілярчук

Електронне форматування: Юлія Косаренко

Текст звірено з виданням: Олександр Кониський. *Оповідання, повість, поетичні твори*.
Київ: Наукова думка, 1990. ст.402-510.

© Канадський Інститут Українських Студій

ЧАСТИНА ПЕРША

I.

Перші дні цвітня 1879 р. Весна стоїть во всій своїй красі і пишноті: сади вже одцвіли; море зелені покрито луги, ниви, гаї, сади і городи. Невеличка і неширока, але бистра і глибока річка Ломаківка сизо-блакитним поясом підперезала невеличке українське місце Ломаків. Місце стоїть на високій кручі. Дивний красзір сам проситься в вічі з тієї кручі на той бік Ломаківки: зараз над берегом поміж зеленими чагаронами дубини золотом вилискуються проти сонця прогалени жовтого піску. Далій за чагарниками розіслався оксамитом широкий зелений луг; на лузі де-не-где невеличкі озерця, останки весняної води блищать мов краплі живого срібла. Над лугом в'ються чайки, шумлять крильцями качки, далій луг піднімається, ніби той велетень хоче встати, підвівся до половини і вперся головою в темно-зелений сосновий бір. За бором тільки синіє небесний красзір.

На сім боці, в Ломакові, інша картина: душно, людей не видно, наче все спить або вимерло; тільки на улиці біля гімназії стоїть чимала купка гімназистів літ 10—13. Всі вони мовчки дивляться на гімназію, ніби ждуть, що от-от вийде відтіль що незвичайне, покажеться якась дивовижа. Замість неї показався сивий педель — старий інвалід.

— Чого ви тут баньки повітрішали! — гукнув він на дітей. — Чого не бачили? Гави ловите чи що? Бач, коли свято видумали: завтра екзамени; сидіть би дома та вчитися, а вони байдакують, пиль місяць та начальство сердять. Ідіть зараз додому... Чуєте??

— Якраз... — озвався хтось з хлопців.

— А не розійдетесь, лозиною розжену як тих ягнят...

— Ану, ну, попробуй...

— Думаєте ні! Ось я вас... — Тут почав спускатися з рундука; хлопці подались назад. Педель ступив разів три і став, хлопці і собі стали.

— Ану, діду! ну! дожени, дожени! ану! чи вмієш бігати? — дратували старого педеля.

— Я і не бігаючи так опережу тебе лозиною, що аж підскочиш, — гримав старий, не подаючись з міста.

— Ні, ні, не дражніть діда, — заговорив другий гімназист, — ми, діду, зараз розійдемось, тільки скажіть нам, що зробили Шпаченку?

— Нічого ще не зробили, ще не судили, не всі ще вчителі, — відповів педель.

— А що йому зроблять, діду?

— Хіба я знаю; по головці не поглядять... тепер така пора, що, може, по-старинному під сорочку заглянуть.

— Фю, фю! дожидай! тепер не можна сього...

Двері з гімназії відчинились, на рундуці появилася надзиратель.

— Чого ви тут стирчите? — гримнув він на гімназистів. Дітвора миттю розсипалась по улиці.

— Не давай їм збиратись тут, — повернувся надзиратель до педеля і пішов в гімназію. Там творилася незвичайна річ. Директор скликав якраз на півдня педагогічну раду — судити десятилітнього хлопця Шпаченка за велику політичну провинність. Позавчора Шпаченко, ідучи вранці в гімназію, зустрів якогось прохожого, котрий всунув йому в руку якусь невеличку книжечку і порадив прочитати в класі. Прийшовши в класу, хлоп'я справді прийнялось читати подаровану прохожим книжечку. Книжечка була не що інше, як Шевченків «Сон». Товариство обступило Шпаченка і слухало, як він вичитував. Дітвора так заслухалась, що і не зчулась, коли прозвонено на уроки і коли ввійшов в класу вчитель латинської мови «брат-слов'янин» Бурбан.

Постоявши і послухавши кілька хвилин, Бурбан підкрався ззаду до Шпаченка, наче кіт до мишеняти, і, вихопивши книжечку, поніс її і повів Шпаченка до директора.

На переміні по гімназії тільки і розмовляли про те, що Бурбан піймав «нити» великого зла, революції і соціалізму, котре, мов гадина, пролізло в гімназію і котре треба зараз же викоренити, викурити. Шпаченка посадили в карцер. Директор побіг до жандарма, інспектор до поліцмейстра, і через годину чи дві два жандарми вели десятилітнього «преступника» до його на квартиру, де дожидала вже поліція з жандармським офіцером і директором гімназії, щоб потрусити у Шпаченка скриньку. Потрусили, нічого не витрусили, замкнули знов «преступника» в карцер. А на суботу опівдні, щоб не тратити учебного часу, директор скликав раду вчителів, щоб рішити велике «політичне» питання: що діяти з Шпаченком?..

Отсей-то случай і ся незвичайна рада і зібрали біля гімназії тих гімназистів, що розганяв педель і розігнав надзиратель.

Опівдні почалась рада і тяглась більше двох годин. Що там і хто з учителів говорив, не чути було. Двері були сильно причинені. Першим вийшов з ради вчитель Юрій Горovenко: чоловік літ сорока. Швидко він перейшов через коридор, швидко спустився вниз, схопив своє пальто, шапку, грушевий суковатий ціпок і ще швидше пішов додому. Там він не то що ходив, а прямо бігав з одного в другий куток світлої, просторної, пообставленої квітками кімнати. Насупившись, заложивши праву руку в кишеню, всю п'ятірню лівої руки він запустив у свою довгу, широку і густу чорну бороду і крутив її на всі боки якось нервно, сердито, наче скуб її, наче хотів виместити на її свою злість, зірвати своє серце.

«От до чого дожили!.. От яка пора настала! Такої ще не було. Дитину виганяють з гімназії за те, що принесла книжку, котрої і не розуміє добре. Ну вже коли на те пішло, щоб показати, що ми не спимо, вартуємо, посадили б хлопця в карцер і годі... а то вигнать!.. Но-но, бач по-їхньому: хлопець запирається, бреше, не хоче по правді признатися, де запопав книжку!.. значить — хлопець уже скалічений, нікчемний, псоватиме своїх товаришів... держати його в гімназії не можна!.. нехай іде собі від нас. Ба, куди ж воно піде тепер? Аж ви тим самим напутили його на ту стежку, по котрій як не іди, а якраз прийдеш в саму тюрму або ще й гірш!.. Ох ви, педагоги, педагоги! Ви перш усякого соціаліста і гірш підриваєте «основи»... Тьфу!..»

Горovenко сплюнув і ще нервний став бігати і скубити свою бороду.

— Юрасю! а іди обідати, борщ на столі, — обізвалась до Горovenка його стара мати, просунувши голову з другої хати в прочинені до половини двері.

— Обідайте, матусю, самі; я не хочу, — відповів Горovenко.

— Чому? хіба обідав де?

— Ні, не обідав, та не хочу! Не до їжі мені. Обідайте, матусю, а то страва прохолоне.

— Чом же ти не хочеш? Може, нездужаєш або втомився; так я підожду, поки спочинеш?

Добре?!

— Ні, ні, не треба; не ждять, обідайте.

Стара підійшла до сина і, глянувши йому в лице, промовила тривожно:

— Ой-ой, який ти блідий! А очі як горять. Та ти нездужаєш, Юрасю?.. Ану, голова? — вона приложила стару руку до синового чола. — Ні, не гаряча.

— Та не турбуйтеся, нене! Кажу ж вам, що я здоровесенький; а так на душі погано... розсердився.

— На кого?

— На всіх, на все, а більш сам на себе.

— За що?

— За те, що всі ми лакеї, сміття з постола... Була в нас, бачте, рада в гімназії... бодай такої ради довіку — до суду більш не бувало.

— Ну? — перебила його мати і впила в його очі своїм добрим, м'яким, ласкавим, але тривожним поглядом матері.

— Судили, бачте, школяра-«преступника», десятилітнього соціаліста.

— Іги! що ти говориш?

— Єй же богу, правда. Слухайте. — Юрій розповів матері усю подробицю. — І чого вже я не казав, як не висвіщував, нічого не допомгло; наче затялись на одному: «треба викурити дух, вигнати соціаліста».

— І виженуть?

— Певно, що виженуть. Хіба, може, господь бог розкриє очі попечителю, одверне його серце від такого паскудного діла.

— А попечитель уже знає про се?

— Якже! ще позавчора директор послав йому телеграм. Та, крім того, подам від себе уваги: я не згодився з радою; діло мусить іти на суд до попечителя.

— Ну, так чого ж тут турбоватись? Ще, може, переменеться... Не все переймай, що по воді пливе... Сам знаєш, який тепер тяжкий час: скрізь таке діється, що аж волосся дубом стає... он у Києві вішають...

— Знаю, мати, знаю, — перебив її син, — а все-таки не слід нівечити дитину; коли б вона і справді спіткнулась, так треба її підвести, напутити, а не кидати її в болото та ще і зверху колодою придавлювати.

— Така вже наша вдача, синку!.. Ох, ох... помилуй нас, владичице. А все-таки їсти треба, ходімо, сину.

— Та спасибіг вам: кажу — не хочу.

— Та хоч помов зі мною, і мені буде веселій їсти, і сам, може, трохи відійдеш... ходімо. Юрко не отягався більш.